

УДК 330.354

Пустовойт О.В., канд. екон. наук
провідний науковий співробітник Інституту економіки
та прогнозування НАН України

ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ТА УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНА – ЄС: СПІЛЬНІСТЬ І СУПЕРЕЧНІСТЬ ЗАВДАНЬ

Досліджено закономірності зростання внутрішнього ринку України, проаналізовано досвід проведення на ньому в 2000–2013 рр. державної політики, оцінено її результативність після вступу України до СОТ і підписання Угоди про асоціацію з ЄС та здатність вирішити дві ключові проблеми розвитку вітчизняної економіки – одночасно збільшити купівельну спроможність споживачів та активізувати інвестиційну діяльність у секторі товарного виробництва¹.

Ключові слова: економічне зростання, внутрішній ринок, структурні зміни в попиті та пропозиції, купівельна спроможність споживачів, інвестиційна діяльність, державна політика, протекціонізм.

JEL: O110, O250

Постановка проблеми. Внутрішні ринки² країн є одним із найбільш дієвих засобів розвитку національних економік. Це пояснюється тим, що національні товари і послуги виводяться спочатку на внутрішні галузеві ринки, де їх виробництво стає масовим, а потім воно починає додатково розширятися за рахунок експорту. Тому кожна країна, котра ставить за мету підвищити конкурентоспроможність національної економіки, забезпечити її прискорене зростання в майбутньому, розпочинає втілювати ці плани зі збільшення власного внутрішнього ринку, перетворюючи його на платформу для експансії національної інноваційної й якісно кращої продукції в світовому господарстві.

Актуальність дослідження. Україна має понад двадцятирічний досвід регулювання внутрішнього ринку. Об'єктивно оцінити прорахунки та здобутки на цьому шляху є важливим завданням економічної науки. Необхідність його вирішення також пояснюється підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і її ратифікацією Верховною Радою України й Європейським Парламентом. Втілення положень Угоди Україною передбачає досить суттєве реформування інституційного середовища вітчизняного внутрішнього ринку з метою його перетворення на складову частину європейського внутрішнього ринку країн – членів ЄС. Майбутні масштабні завдання економічної політики на внутрішньому ринку неминуче породжують запитання: наскільки вона буде відповідати національним економічним інтересам України, пов'язаним з розвитком її національного господарства, підвищенням добробуту населення? Відповіді на них можна лише одним шляхом – дослідити спільність і суперечність завдань між політикою, котра здатна забезпечити зростання вітчизняного внутрішнього ринку в перспективі та ключовими положеннями Угоди про асоціацію Україна – ЄС.

Методологія дослідження³. Для узагальнення закономірностей зростання внутрішнього ринку України, його впливу на розвиток вітчизняної економіки використані спо-

¹ Публікацію підготовлено за виконання НДР "Формування структури базових ринків України: державне регулювання в нових умовах лібералізації та протекціонізму в торгівлі", державний реєстраційний №0112U000045.

² В економічній науці поняття "внутрішній ринок" використовується для узагальнення сукупності галузевих ринків на економічній території країни, де її резиденти здійснюють товарообмінні операції для задоволення споживчих і виробничих потреб у ресурсах, товарах і послугах, у тому числі імпортних. Обсяг (розмір, місткість) внутрішнього ринку інтерпретується як показник, що дає змогу оцінити сукупну ринкову вартість кінцевих товарів і послуг, які резиденти певної країни придбали на її економічній території за певний період.

³ У статті об'єктом дослідження обрано внутрішній ринок, а предметом – державну політику щодо його регулювання. В економічній науці різноманітні явища досліджуються за допомогою позитивної економічної теорії. Основне її призначення – за допомогою гіпотез або узагальнень на основі фактів чи моделей виявити

стереження Державної служби статистики України, фахівців Всесвітнього економічного форуму та Світового банку, оцінки вітчизняних вчених Г.Волинського, К.Курбанова, О.Пушкар, В.Тохтарової, О.Вишневецького щодо диференціації доходів населення, котрі були відібрані та систематизовані на основі *методології дослідження ринкових структурних змін*. Для розроблення пропозицій щодо зміни вектора розвитку внутрішнього ринку були використані окремі аргументи та докази щодо доцільності запровадження в Україні протекціоністської політики імпортозаміщення, що наводяться в роботах вітчизняних науковців І.Дунаєва, В.Бабаєва [1], Я.Жаліла, В.Гацька [2].

Основною метою дослідження є визначення основних проблем розвитку внутрішнього ринку, аналіз досвіду їх вирішення в ретроспективі та у межах заходів майбутньої економічної політики, котра буде здійснюватися урядом України на виконання положень Угоди про асоціацію з ЄС.

Основні результати дослідження. Визначити основні проблеми розвитку внутрішнього ринку України можна за допомогою фактів, котрі в міжнародному вимірі характеризують динаміку його зростання та вплив на добробут населення.

Внутрішній ринок України в міжнародних порівняннях

Упродовж 2000–2013 рр. середні річні темпи зростання внутрішнього ринку України становили 3,6%. У 2013 р. його обсяг досяг 88,7% порівняно з 1990 р. За величиною внутрішнього ринку Україна не поступається багатьом країнам – учасникам світового господарства. Так, за розрахунками фахівців Всесвітнього економічного форуму, в 2013–2014 рр. за розміром внутрішнього ринку Україна посідала 36 місце серед 148 країн. Про це свідчать дані таблиці.

Водночас тенденція зміни місця в цьому рейтингу є невтішною для України. Так, у 2007–2008 рр. за розміром внутрішнього ринку вона посідала 27 місце серед 131 країни [3, с. 88]. Пояснити падіння рейтингу України виключно наслідками світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. неможливо, тому що її дія одночасно поширювалась на всі країни. Це дає підстави для висновку, що в останні шість років внутрішній ринок в Україні зростає меншими темпами ніж в інших країнах.

Таблиця

Україна в світовому рейтингу за розміром внутрішнього ринку

Країна	Місце у світовому рейтингу	Країна	Місце у світовому рейтингу
США	1	Туреччина	16
Китай	2	Польща	20
Індія	3	Швеція	34
Японія	4	Україна	36
Німеччина	5	Румунія	43
Велика Британія	6	Чеська Республіка	46
Бразилія	7	Казахстан	55
Росія	8	Азербайджан	77
Франція	9	Грузія	102
Італія	10	Молдова	126

Джерело: побудовано за даними: The Global Competitiveness Report 2013–2014 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – 2014. – Р. 518. – Доступний з : <http://www.weforum.org>

Уповільнене зростання вітчизняного внутрішнього ринку відбивається на добробуті населення України. Оцінити його динаміку та рівень можна за допомогою економічних показників, які в міжнародному вимірі відображають купівельну спроможність вітчизняних споживачів і виробництво ВВП за паритетом купівельної спроможності на одну особу населення (далі ВВП за ПКС на одну особу населення).

закономірності розвитку того чи іншого економічного явища. Якщо на думку економіста такі закономірності доцільно змінити, він починає формувати оціночні судження про те, якими вони мають стати в майбутньому, які для цього варто використати інституційні або ресурсні важелі, котрі перебувають у розпорядженні суспільства. Такий напрям дослідження відноситься до нормативної економічної теорії. В її межах немає місця витонченим економічним гіпотезам, узагальненням або моделям, тому що вона будується виключно на побажаннях щодо зміни об'єкта дослідження в майбутньому та наборі заходів державної політики, котрі для цього варто використати, досвід їх застосування в інших країнах тощо.

Наприклад, згідно з рейтингами, котрі щорічно складають фахівці Всесвітнього економічного форуму, в 2007–2008 рр. за критерієм "купівельна спроможність споживачів" Україна посідала 82-ге, а в 2013–2014 рр. – уже 86-ге місце [4, с. 485]. Водночас, за даними Світового банку, в 2013 р. виробництво ВВП за ПКС на одну особу населення в Україні становило 8,78 тис. дол. США. Це в 4–6 разів менше, ніж у розвинених країн світу, майже втричі – ніж у Словенії, Чехії, у 2,5 разу – ніж у Польщі, Латвії та Угорщині, удвічі – ніж у Туреччині та Румунії [5].

Вплив внутрішнього ринку на розвиток вітчизняної економіки

Динамічне економічне зростання, як правило, є наслідком розвитку національних господарств. Для оцінки його рівня в економічній науці використовуються показники, котрі дають змогу зафіксувати накопичення якісних змін у товарних і нетоварних секторах виробництва. Тому число таких показників може бути великим – від обсягів випуску високотехнологічної продукції до рівня послуг у сфері зв'язку, охорони здоров'я, освіти тощо. Разом із тим їхню кількість можна суттєво скоротити, якщо джерелом розвитку національної економіки визнати її внутрішній ринок. Це дає змогу стверджувати, що *національна економіка розвивається симетрично наростанню на внутрішньому ринку структурних змін у сукупному попиті та сукупній пропозиції на користь інноваційної та якіснішої продукції*. Спробуємо дослідити динаміку таких змін у 2000–2013 рр. на внутрішньому ринку України.

Інтенсивність структурних змін у сукупному попиті на внутрішньому ринку національної економіки можна оцінити за допомогою показника *дискреційного доходу*. Його величина відображає ту частину чистого доходу домогосподарств, котра може бути витрачена ними після задоволення потреб у споживанні товарів і послуг першої життєвої необхідності. Чим більший дискреційний дохід домогосподарств, тим більше коштів вони можуть спрямувати на закупівлю інноваційної та якіснішої продукції на внутрішньому ринку. Невеликий дискреційний дохід означає, що левову частку доходів домогосподарства витрачають на закупівлю продуктів харчування та оплату комунальних послуг, а це, як відомо, є ознакою бідності суспільства.

З наведеного вище випливає, що збільшення витрат домогосподарств на закупівлю непродовольчих товарів і послуг і одночасно зменшення таких витрат на придбання продуктів харчування є ознакою зростання їхнього дискреційного доходу. Оцінити, як він змінювався в 2000–2013 рр. в економіці України, можна за допомогою даних рис. 1, котрі відображають динаміку грошових витрат домогосподарств на придбання продовольчої та непродовольчої продукції й оплату послуг.

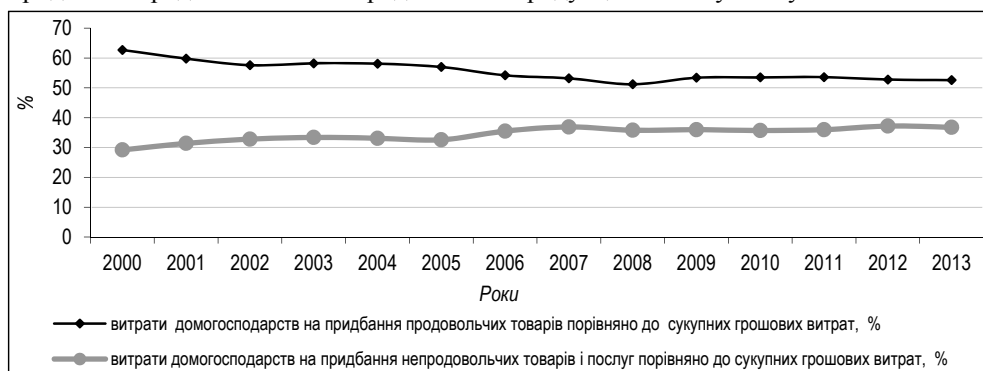

Рис. 1. Динаміка структури грошових витрат домогосподарств на внутрішньому ринку України в 2000–2013 рр.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

На рис. 1 у вигляді верхньої кривої подана динаміка в 2000–2013 рр. грошових витрат домогосподарств на придбання продовольчих товарів, нижньої кривої – непродовольчих товарів і послуг. Вивчення цих кривих дає змогу виявити такі економічні тенденції.

Упродовж останніх тринадцяти років в економіці України частка грошових витрат домогосподарств на придбання продуктів харчування зменшилася більш ніж на 10 в. п. Незважаючи на це, вона продовжувала перевищувати половину споживчого бюджету домогосподарств. Водночас домогосподарства збільшили свої витрати на придбання непродовольчих товарів і послуг на 7,6 в. п. Тобто ці витрати в середньому на рік зростали лише на 0,58%. За своєю суттю цю величину можна розглядати як середні річні темпи приросту дискреційного доходу домогосподарств, котрий вони могли витратити на власний розсуд.

Повільні темпи зростання дискреційного доходу значно обмежували можливості домогосподарств щодо закупівлі у великих обсягах інноваційних та якісно кращих товарів і послуг. Як відомо, у світовому господарстві їхня переважна кількість виробляється в таких високотехнологічних галузях, як: мікроелектроніка, телекомунікації, машино- та приладобудування, авіап перевезення, фармація, а також пов'язаних з виробництвом нових конструкційних матеріалів, створенням інтегрованих швидкісних транспортних систем тощо. Тому не варто дивуватися, чому в Україні, де є багато вищих навчальних закладів, наукових установ, працює велика кількість висококваліфікованих наукових кадрів, структура товарного виробництва так і не змінюється на користь галузей, які найбільш інтенсивно використовують сучасні досягнення науково-технологічного прогресу.

Разом із тим Україна має значні потенційні можливості щодо збільшення дискреційного доходу споживачів. Проте реалізувати їх можливо лише за умови зростання величини грошових доходів населення до рівня, коли продовольчі витрати зменшаться до 12–20% сукупних споживчих витрат, як це відбулося в розвинених країнах світу.

Інтенсивність структурних змін у сукупній пропозиції на внутрішньому ринку національної економіки можна дослідити за допомогою показників, які характеризують процес адаптації товарного виробництва до структури споживчого попиту. Для вивчення цього процесу в економіці України були обрані показники, котрі відображають обсяг роздрібного товарообігу та часток у його структурі вітчизняних та імпортованих споживчих товарів. При цьому було взято до уваги, що зростання закупівель імпортованої продукції на внутрішньому ринку є ознакою того, що національні виробники не реагують на зміну структури попиту споживачів, тобто не адаптуються до неї. У 2000–2013 рр. в економіці України динаміка зазначених вище показників подана на рис. 2.

На рис. 2 за допомогою кривих подані часові ряди 2000–2013 рр. показників роздрібного товарообігу України і часток у його структурі вітчизняних та імпортованих споживчих товарів. Для наочного порівняння їхньої динаміки проведені пунктирні лінії, котрі фіксують величину цих показників у 2000 р. Вивчення даних рис. 2 дає змогу довести факт існування на внутрішньому ринку України таких економічних тенденцій.

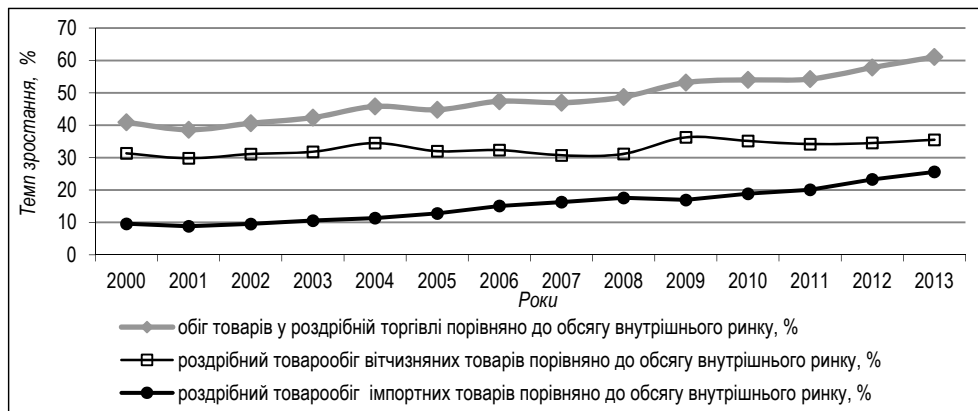

Рис. 2. Динаміка роздрібного товарообігу України і часток у його структурі вітчизняних та імпортованих споживчих товарів у 2000–2013 рр.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Ринок: прогноз і кон'юнктура

У 2000–2013 рр. у вітчизняній економіці склалися сприятливі умови для збільшення виробництва споживчих товарів. Зокрема, впродовж цього періоду споживчі витрати домогосподарств мали тенденцію до зростання. Про це свідчить збільшення обігу товарів у роздрібній торгівлі. Так, якщо в 2000 р. величина роздрібно-товарообігу становила 40,9%, то в 2013 р. – 61,1% порівняно до обсягу внутрішнього ринку, тобто приріст дорівнював 20,2%.

Разом із тим збільшення споживчих витрат на внутрішньому ринку не спричинило симетричне розширення пропозиції вітчизняних товарів. Так, якщо в 2000 р. роздрібний товарообіг вітчизняних споживчих товарів становив 31,3%, то в 2013 р. – 35,5% порівняно до обсягу внутрішнього ринку, тобто приріст дорівнював 4,2%. Цей факт свідчить, що *внутрішній ринок України не виконував функцію адаптації вітчизняного товарного виробництва до змін у споживчому попиті в повному обсязі*. Унаслідок цього в 2000–2013 рр. прискорено зростаючий споживчий попит задовольнявся переважно за рахунок імпорту. Так, у 2000 р. величина імпорту споживчих товарів становила 9,6%, а в 2013 р. – 25,6% порівняно до обсягу внутрішнього ринку, тобто приріст дорівнював 16%.

Наслідки уповільнення структурних змін у сукупній пропозиції на внутрішньому ринку України усім добре відомі, тому що вони часто обговорювалися в засобах масової інформації та науковій літературі. Серед них найбільший резонанс в суспільстві спричиняли такі.

1. Диференціація доходів населення. Якщо власники вітчизняних підприємств не мають достатньо сильних мотивів щодо випуску інноваційної та якіснішої продукції, то вони починають спрямовувати свої доходи не на інвестування, а на збільшення власних споживчих витрат, пов'язаних із придбанням дорогої нерухомості (у т. ч. за кордоном) і предметів розкоші. У результаті в національній економіці починає зростати рівень розшарування між статками різних верств населення, що посилює соціальну напругу та мотивацію до активних соціальних протестів.

На внутрішньому ринку України є всі ознаки гіпертрофованого перерозподілу доходів на користь роботодавців – власників великих підприємств. Про це свідчить відмінність (диференціація) в доходах різних верств населення. Її часто оцінюють як відношення рівнів матеріальної забезпеченості – 10% найбільш і найменш забезпечених груп населення (децильний коефіцієнт). В Україні складно розрахувати децильний коефіцієнт через "тінізацію" доходів як підприємців, так і найманих працівників. Унаслідок цього в науковій літературі можна знайти різні оцінки щодо диференціації доходів населення України.

За розрахунками вітчизняних науковців, у 2008 р. в Україні доходи (в т.ч. "тіньові") 10% найбільш забезпечених громадян перевищували доходи 10% найменш забезпечених у 12 [6], а у 2011 р. – в 11 разів [7, с. 71]. Водночас із досвіду розвинених країн відомо, що наближена до оптимальної величина такого перевищення має бути значно меншою. Наприклад, у США кінцеві доходи 10% найбагатших перевищують доходи 10% найбідніших у 5,5, Великій Британії – 4,1, Німеччині, Канаді та Японії – 3,7, Швеції – у 2,7 разу [8, с. 80].

Про існування проблеми великої диференціації доходів населення України також свідчать й інші експертні оцінки. Вважається, що більш точно оцінити рівень диференціації доходів населення в різних країнах можна за допомогою показника, котрий відображає відношення доходів 1% найбільш багатшої групи громадян до величини національного доходу. В Україні така інформація відсутня. Побічно про динаміку доходів найбагатшої частини населення свідчать оцінки експертів, згідно з якими в 2009–2011 рр. кількість осіб, чий статки перевищили 1 млрд дол. США, збільшилася з 8 до 21 особи [9].

Разом із тим проблему аномально великого розшарування доходів населення України ніяк не вдавалося зафіксувати Державній службі статистики. Відповідно до її даних, у 2000–2013 рр. різниця між доходами найбільш і найменш забезпечених 20% населення зменшилась з 6,0 до 3,7 разу [10, с. 187].

2. Технологічна відсталість вітчизняного товарного виробництва. На внутрішньому ринку національної економіки найбільшими покупцями інвестиційної продук-

ції є виробники споживчих товарів і послуг. При зміні структури споживчого попиту на користь інноваційної та якісно кращої продукції вони змушені робити вибір: або освоїти випуск такої продукції, або віддати її внутрішній ринок імпортерам. У разі, якщо на підприємстві приймається рішення на користь імпортерів, то в майбутньому воно втрачає потенціальні додаткові доходи від випуску нових видів продукції. У випадку, якщо на підприємстві приймається рішення про випуск нових видів продукції, то воно відразу ж постає перед проблемою заміни технологій, машин та обладнання, тобто оновлення своїх основних засобів виробництва. Це спонукає підприємства виходити на ринки інвестиційної продукції.

Для закупівлі передової інвестиційної продукції підприємства можуть скористатися власними чи банківськими фінансовими ресурсами або залучити кошти іноземних інвесторів. Для того щоб наочно продемонструвати поведінку вітчизняних підприємств на ринку інвестиційної продукції, на рис. 3 подана динаміка оновлення основних засобів в економіці України та здійснення капітальних інвестицій із різних джерел.

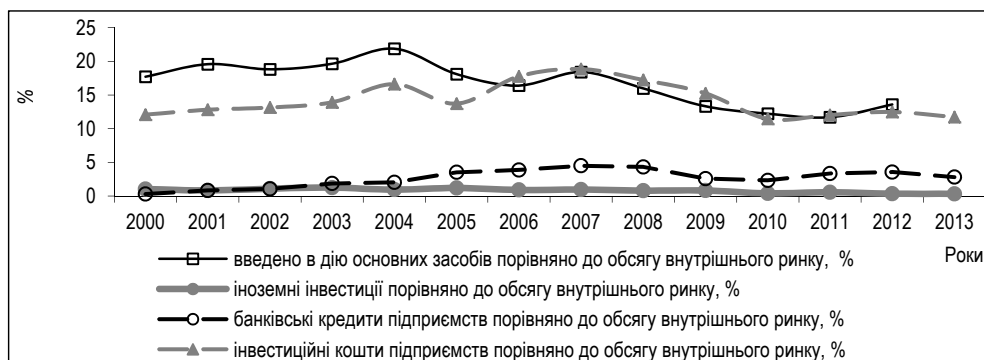

Рис. 3. Динаміка оновлення основних засобів та здійснення капітальних інвестицій за окремими джерелами фінансування в економіці України в 2000–2013 рр.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

На рис. 3 за допомогою кривих подані часові ряди 2000–2013 рр. показників введення в дію нових основних засобів в економіці України та здійснення капітальних інвестицій за рахунок ресурсів підприємств, банків та іноземних інвесторів. Дослідження динаміки зазначених показників дає змогу сформулювати уявлення про те, як упродовж тринадцяти років в Україні відбувався процес оновлення матеріальних активів у сфері виробництва. Якщо говорити коротко, то він розвивався переважно за рахунок власних коштів вітчизняних підприємств.

Разом із тим дані рис. 3 свідчать, що з 2005 р. вітчизняні підприємства почали прискорено втрачати мотиви щодо оновлення основних засобів. Унаслідок цього вітчизняний сектор товарного виробництва почав швидко скочуватися на узбіччя технологічного прогресу, про що свідчать такі статистичні дані. Якщо в 2000–2004 рр. ступінь зношування основних засобів в Україні збільшився з 43,7 до 49,3%, то в 2005–2012 рр. – з 49,0 до 76,7%. Найбільш високими темпами зношування матеріальних активів відбувалося в технологічних галузях вітчизняної економіки. Наприклад, у 2005–2012 рр. рівень зношування основних засобів у сфері транспорту та зв'язку збільшився з 48,5 до 96,0%, тобто майже вдвічі [10, с. 81].

3. Описані вище наслідки уповільнення структурних змін у сукупній пропозиції на внутрішньому ринку України увесь їх перелік не вичерпують. До числа таких наслідків також можна віднести: постійне зростання дефіциту платіжного та торговельного балансу через збільшення імпорту продукції на внутрішній ринок, періодичну девальвацію української національної валюти, інфляцію, доларизацію грошових заощаджень домогосподарств тощо. У підсумку всі вони уповільнювали розвиток національної економіки, унеможлилювали її динамічне зростання в межах світового господарства.

Сучасна державна політика на внутрішньому ринку України: досвід втілення, здобутки та прорахунки

Негативні економічні наслідки, котрі виникли через уповільнення структурних змін у сукупному попиті та сукупній пропозиції на внутрішньому ринку України, можна подолати засобами державної політики. Для цього вона має бути орієнтована на вирішення двох ключових завдань: *збільшення доходів і купівельної спроможності населення та нарощування інвестицій у сектор товарного виробництва для його модернізації та розширення здатності задовольняти структурні зміни в попиті споживачів.*

Реалізувати комплексно таку політику в межах закритої економіки практично неможливо. Якщо в такій економіці швидко зростають доходи населення та споживчі витрати, то це автоматично спричиняє скорочення інвестицій і, навпаки, збільшення інвестицій стримує темпи зростання доходів населення⁴. Тому для активізації інвестиційного процесу та нарощування виробництва уряди країн із закритими економіками змушені здійснювати політику обмежень щодо величини заробітної плати і соціальних виплат для населення.

Україна має відкриту економіку і це дає їй шанс реалізувати на внутрішньому ринку політику, котра передбачає *одночасне* збільшення купівельної спроможності населення та нарощування інвестицій. Першим кроком на шляху її втілення був вступ України до Світової організації торгівлі (далі – СОТ). Пояснити зв'язок між цими подіями можна так.

З одного боку, вступ будь-якої країни до СОТ – це усунення *протекціоністських мит* і відкриття для імпортерів внутрішнього ринку. У свою чергу, зниження імпортного мита тягне за собою зменшення рівня цін на внутрішньому ринку на іноземні товари й послуги, що автоматично спричиняє підвищення купівельної спроможності населення.

З іншого боку, це *безперешкодний експорт* товарів і послуг до країн – членів СОТ. У свою чергу, розширення експорту збільшує доходи підприємств, їхні інвестиційні можливості. Водночас поява великої кількості імпортерів на внутрішньому ринку неминуче підвищує ризики банкрутства підприємств, які виробляють неконкурентоспроможну продукцію. Це спонукає власників модернізувати підприємства за рахунок власних чи банківських фінансових ресурсів або *коштів іноземних інвесторів* з метою розширення виробництва інноваційної й якіснішої продукції або продавати бізнес та інвестувати вивільнений капітал в інші, більш ефективні напрями економічної діяльності, у т.ч. з виробництва експортної продукції. У будь-якому випадку завдяки інвестиціям на модернізованих чи нових підприємствах збільшується виробництво товарів і послуг як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринку. У результаті в національній економіці одночасно вирішується дві проблеми – зростає рівень доходів і споживчих витрат домогосподарств та інвестування в економіку.

У травні 2008 р. Україна набула статусу повноправного учасника СОТ. Цій події передувала майже чотирнадцятирічна підготовча робота, завдяки якій Україна виконала значну частину обов'язкових умов для набуття членства в цій організації. Зокрема, впродовж цього періоду було проведено двосторонні переговори з країнами – членами СОТ, ухвалено понад 50 законів для адаптації українського законодавства до вимог СОТ, здійснено лібералізацію ввізних мит тощо.

Семирічний період перебування України в СОТ сьогодні породжує в українському суспільстві закономірне запитання: як членство в цій організації вплинуло на розвиток економіки України? Складність відповіді на нього полягає в тому, що тривала в часі підготовча робота не дає змоги оцінити, якою була економіка *до і якою стала після* моменту набуття Україною членства в СОТ.

⁴ Така закономірність спостерігається також в економіці України в періоди різкого спаду експортної діяльності. Наприклад, у 2007 р. в Україні роздрібний товарооборот (відображає величину споживчих витрат) становив 46,1%, а капітальні інвестиції – 32,3% порівняно до обсягу внутрішнього ринку. Під дією світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. в Україні скоротився експорт, що зробило вітчизняну економіку більш закритою. Унаслідок цього в ній почала спостерігатися зворотна залежність між доходами й споживчими витратами населення та інвестиціями. Так, у 2013 р. роздрібний товарооборот зріс до 60,8%, а капітальні інвестиції зменшилися до 17,0% порівняно до обсягу внутрішнього ринку.

Пошук відповіді на це запитання також ускладнюється тим, що вступ України до СОТ відбувався у період, коли фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. починала охоплювати світове господарство. Під її впливом економіка України зазнала глибокого економічного спаду і до цього часу не змогла відновитися до рівня 2008 р. Крім того, криза в Україні супроводжувалась не лише різким падінням обсягів зовнішньої торгівлі, а й девальвацією національної валюти, банківською кризою тощо.

Незважаючи на описані вище труднощі, окремі оцінки щодо перебування України в СОТ усе ж можна зробити. Для цього варто дослідити здобутки на шляху реалізації політики щодо збільшення внутрішнього ринку. Оцінити їх можна за допомогою показників, які відображають тенденції зміни в економіці України величини купівельної спроможності населення (показник ВВП за ПКС на одну особу населення), валового заощадження та капітальних інвестицій. При цьому було взято до уваги, що валові заощадження національної економіки є її єдиним внутрішнім джерелом, де акумулюються всі наявні матеріальні та фінансові ресурси суспільства, котрі можуть бути використані для здійснення інвестиційної діяльності. Динаміка зазначених вище показників у 2000–2013 рр. в економіці України подана на рис. 4.

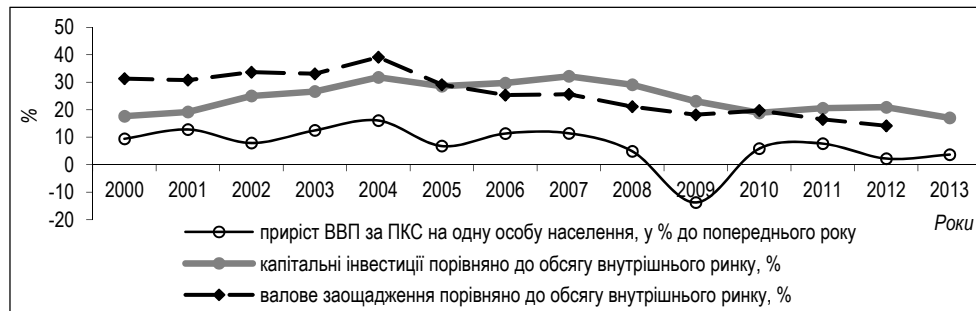

Рис. 4. Динаміка ВВП за ПКС на одну особу населення, валового заощадження та капітальних інвестицій в Україні в 2000–2013 рр.

Джерело: побудовано за даними: World Development Indicators [Електронний ресурс] / The World bank. – 2014. – Доступний з : <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> та Державної служби статистики України за відповідні роки.

Дані рис. 4 свідчать, що з 2005 р. на внутрішньому ринку України темпи зростання купівельної спроможності споживачів почали уповільнюватися, а валове заощадження й капітальні інвестиції – зменшуватися порівняно до обсягу внутрішнього ринку. На розвиток цих негативних тенденцій не вплинув вступ України до СОТ у 2008 р. Це означає, що зазначена подія не відкрила для уряду України додаткові можливості щодо одночасного вирішення двох глобальних економічних проблем: підвищення рівня купівельної спроможності населення та активізації інвестиційної діяльності. Спробуємо дослідити причини цих невдач.

Візуально вивчаючи дані рис. 4, нескладно дійти висновку, що негативні тенденції, пов'язані з уповільненням темпів зростання купівельної спроможності населення, скороченням валового заощадження та капітальних інвестицій, одночасно почали розвиватися в 2005 р. Це означає, що спільною причиною цих тенденцій могла бути одна подія, котра мала місце в 2005 р.

Економічна історія України свідчить, що в 2005–2006 рр. були здійснені важливі кроки щодо підготовки вітчизняної економіки до вступу в СОТ. Зокрема, ухвалені Закони України [11, 12], котрі передбачали вагоме зменшення протекціоністських мит та відкриття для імпортерів вітчизняного внутрішнього ринку. Масштаб дії цих законів можна описати так.

У 2005–2006 рр. середньоарифметичні ставки митного тарифу України були знижені з 15,9% (до внесення змін у 2005 р.) до 6,6% (після внесення змін у 2005 р.) щодо торговельних партнерів (у режимі найбільшого сприяння). У результаті рівень захисту імпортом тарифом багатьох видів економічної діяльності на внутрішньому

Ринок: прогноз і кон'юнктура

ринку суттєво впав. Наприклад, протягом 2005–2006 рр. середньозважена ставка тарифу на імпорт продукції сільського господарства зменшилася з 22,34 до 8,03%; харчової промисловості – з 34,16 до 12,2%; щодо інших галузей, то в 2006 р. вона коливалася на рівні від 5,95% (текстильна та шкіряна промисловість) до 0,04% (виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення) [13, с. 92–94].

Проте відкриття внутрішнього ринку, а згодом спрощення доступу вітчизняної продукції на ринки понад 150 країн – членів СОТ спричинили дещо неочікувані наслідки для економіки України.

1. Купівельна спроможність населення через зменшення ввізних мит суттєво не зросла, тому що вітчизняні товаровиробники почали нарощувати експорт за рахунок продукції, котра раніше реалізувалася на внутрішньому ринку. У результаті продаж вітчизняної продукції на ньому скоротився, а ціни на неї почали вирівнюватися зі світовими⁵. Підвищення внутрішніх цін до світових стало чинником зменшення купівельної спроможності населення. Причому це зменшення не змогли компенсувати знижені ставки мита на імпортовану продукцію, тому що вони переважно стосувалися непродовольчих товарів, питома вага яких у споживчих витратах домогосподарств була в рази меншою порівняно з продовольчими товарами;

2. Інвестиційна діяльність на внутрішньому ринку також не активізувалася, незважаючи на зростання доходів вітчизняних експортерів та посилення конкуренції іноземних товаровиробників. До числа причин, що стримували розвиток інвестиційного процесу в секторі товарного виробництва, можна віднести багато, в тому числі й випадкові, пов'язані з наслідками світової фінансово-економічної кризи 2007–2008 рр. Проте усі вони так чи інакше доповнювали основні, – на наш погляд, такі.

Причина перша – *невиправдано високі ризики щодо здійснення інвестиційної діяльності на внутрішньому ринку*. Серед чинників, котрі перетворювали інвестування в українську економіку в непередбачуваний процес, експерти та науковці часто називали: невиконання законів органами влади та вибірковий підхід до контролю над бізнесом; нестабільне законодавство, котре зазвичай змінювалося на користь окремих бізнес-груп; недосконалу правову систему, що не захищала інвесторів від неправомірних переваг, які досягалися конкурентами за рахунок замовних судових рішень, корупції, узаконеного "рейдерства", тіньових схем ведення бізнесу тощо. Високі ризики інвестування в Україну призвели до того, що стратегічні іноземні інвестори в реальних секторах вітчизняної економіки так і не з'явилися, але продовжилася монополізація її найбільших товарних ринків окремими вітчизняними фінансово-промисловими групами [14, с. 31].

Причина друга – *наявність можливостей щодо отримання додаткових доходів на внутрішніх ринках традиційної продукції*. Вікно таких можливостей утворювали недосконалі інститути внутрішнього ринку, котрі не створювали належних законодавчих бар'єрів для усунення недосконалої цінової конкуренції на ринках державних закупівель та зловживань у сфері державної допомоги, що надавалася окремим виробникам товарів і послуг. Наприклад, ринок державних закупівель став одним із найбільших і закритих в Україні. Якщо в 2010 р. його обсяг становив 10,2%, то вже в 2012 р. – 18,5% порівняно з величиною внутрішнього ринку. За оцінками експертів і даними анонімних опитувань підприємців, у 2012 р. за рахунок корупційних зловживань окремим представникам бізнесу та органів влади вдалось отримати незаконних доходів на суму від 77 до 104 млрд грн [15, с. 82]. Ці суми майже дорівнюють обсягам уведення в дію упродовж року нових основних засобів в економіці України. Проте при цьому варто мати на увазі, що отримані таким шляхом доходи ніколи не будуть інвестовані в товарне виробництво, тому що не воно було джерелом їх походження. Корупційні доходи – це втрачені інвестиційні можливості української економіки, котрі, швидше за все, були використані для придбання дорогої елітної нерухомості, автомобілів та предметів розкоші тощо.

⁵ Яскравим прикладом вирівнювання внутрішніх та зовнішніх цін в Україні може слугувати ринок олії. У другій половині 2007 р. та на початку 2008 р., унаслідок інтенсивного експорту цієї продукції, рівень внутрішніх споживчих цін на неї виріс майже втричі.

Причина третя – *вітчизняна система технічного регулювання не мотивувала товаровиробників виводити нові види продукції на внутрішній ринок*. Система технічного регулювання почала реформуватися в Україні на початку 2000-х років відповідно до міжнародних зобов'язань, котрі містилися в Угодах з країнами – членами СОТ про технічні бар'єри в торгівлі та застосування санітарних і фітосанітарних заходів. Разом із тим реформи в системі технічного регулювання відбувалися досить повільно і не були завершені. Нереформована система технічного регулювання, з одного боку, продовжувала створювати для вітчизняних підприємців непереборні бар'єри для виводу нових видів продукції на внутрішній ринок, а з іншого – не чинила перешкод для імпорту дешевої й, відповідно, неякісної продукції.

За цих умов у вітчизняних товаровиробників почали зникати економічні стимули щодо розширення ринків збуту власної продукції за рахунок підвищення рівня її якості. Вони намагалися виграти конкурентну боротьбу з імпортерами виключно за допомогою більш низьких цін. Їх рівень виробники зменшували шляхом скорочення витрат на оплату праці найманого персоналу, погіршення якісних характеристик продукції⁶, переходу в "тіньовий" сектор виробництва для економії на сплаті податків тощо. У підсумку це призвело до консервації частки продажу вітчизняних товарів на внутрішньому ринку.

Причина четверта – *відсутність державної протекціоністської політики щодо розширення внутрішніх ринків товарів і послуг за рахунок продукції вітчизняних товаровиробників*. Після 2005 р. органи державної влади з легкістю відкрили економіку для імпортерів і, посилаючись на норми СОТ, категорично відмовилися від будь-яких програм підтримки національних товаровиробників щодо виводу на внутрішній ринок нових видів продукції, в т.ч. імпортозаміщуючої. Результат такої політики не забарився. Постійне нарощування імпорту спричинило виникнення від'ємного сальдо торговельного балансу. Для його покриття уряд був змушений періодично здійснювати запозичення фінансових ресурсів на міжнародних ринках. Водночас НБУ мав використовувати золотовалютні резерви для підтримки обмінного курсу гривні.

Угода про асоціацію Україна – ЄС:

нові можливості активізації політики зростання внутрішнього ринку

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами (далі Угода про асоціацію Україна – ЄС) принципово не змінила мету й завдання державної політики на вітчизняному внутрішньому ринку. Його зростання є "лакмусовим папірцем", котрий з часом дасть відповідь на запитання, чи був сенс укладати Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, чи варта вона тих соціальних втрат, котрі сьогодні несе українське суспільство заради права на її втілення?

Угода про асоціацію Україна – ЄС є унікальним міжнародним правовим документом, де українські органи державної влади публічно й добровільно прийняли на себе зобов'язання щодо вирішення внутрішніх економічних проблем у спосіб, який історично сформувався і був використаний в європейських країнах для створення спільного внутрішнього ринку. Сьогодні Європейський внутрішній ринок – це не лише зона вільної торгівлі між країнами, а й митний союз, вільний рух товарів, капіталів, послуг і людей, єдина система технічного регулювання, спільна політика в антимонопольній сфері, в галузі регіонального та структурного розвитку тощо.

Проте для того щоб зрозуміти, як у майбутньому працюватиме Угода про асоціацію, її варто піддати суто теоретичному тестуванню на предмет спроможності вирішити ті проблеми, котрі фактично поставили під сумнів доцільність набуття Україною членства в СОТ.

⁶ Наприклад, проявом цих процесів в економіці України в 2006–2007 рр. було масове застосування виробниками продовольчих товарів біологічно активних добавок, генетично модифікованих організмів, лобювання неприйняття законодавчих актів, що зобов'язували інформувати споживачів про їх вміст у продукції. Про тенденцію зменшення рівня якості продукції на внутрішньому ринку України свідчили результати аналізу стану ринку, що здійснювалися Держспоживстандартом України. Так, у 2007 р. цим органом і його територіальними підрозділами було здійснено перевірки якості та безпеки продукції у роздрібній торговельній мережі та на підприємствах ресторанного господарства, під час яких 46% перевірених продовольчих товарів та близько 60% непродовольчих товарів було забраковано або знято з реалізації.

Ринок: прогноз і кон'юнктура

1. Проблема перша: *підвищення купівельної спроможності населення*. Угода про асоціацію Україна – ЄС передбачає створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) відповідно до прав та зобов'язань, котрі випливають із членства Сторін у СОТ. Варто відразу зауважити, що в найближчій перспективі доходи від розширення експорту до країн ЄС суттєво не вплинуть на купівельну спроможність споживачів внутрішнього ринку. У кращому випадку, з часом вони, можливо, лише компенсують ті великі втрати, котрі несуть українські експортери від участі в нав'язаній РФ торговельній війні. Наприклад, за оцінками експертів, через скорочення товарообігу з РФ та іншими країнами Митного союзу, в 2013 р. Україна втратила близько 15% експорту порівняно з 2012 р. [16, с. 80].

Єдиний чинник, який при створенні ЗВТ зумовлюватиме підвищення купівельної спроможності населення України – це поступове зниження Україною впродовж наступних п'яти років імпортного мита щодо товарів з ЄС майже до нульового рівня. Наприклад, до 2019 р., за рахунок зниження до нуля імпортного мита, на внутрішньому ринку України має подешевшати майже на 10% продукція легкої та харчової промисловості походженням з країн ЄС [16, с. 14]. Проте цей чинник може і не спрацювати, зважаючи на нееластичність цін у напрямі зниження.

2. Проблема друга: *активізація інвестиційної діяльності*. Для її вирішення Угода про асоціацію Україна – ЄС має сприяти усуненню або хоча б частковій нейтралізації причин, які стримують інвестиційний процес на внутрішньому ринку. Для його відновлення в Угоді закладено норми, котрі передбачають, що Україна розпочне:

- знижувати ризики щодо здійснення інвестиційної діяльності на внутрішньому ринку шляхом: утвердження верховенства права та укріплення інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. У цій сфері співробітництво між Україною та ЄС буде спрямоване на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності й неупередженості та боротьбу з корупцією (ст. 14 Угоди);

- звужувати можливості щодо отримання незаконних додаткових доходів на внутрішніх ринках традиційної продукції. У цій сфері співробітництво між Україною та ЄС буде спрямовано на створення в вітчизняній економіці прозорої системи державної допомоги, котра була б сумісною з правилами конкурентної поведінки, що характерні для європейського внутрішнього ринку (ст. 262–267 Угоди) та послідовне наближення законодавства України у сфері державних закупівель до права ЄС, що супроводжуватиметься інституційною реформою та створенням ефективної системи державних закупівель на основі принципів, якими регулюються державні закупівлі в країнах ЄС (ст. 148–156 Угоди);

- зменшувати технічні бар'єри щодо виводу на внутрішній ринок нових видів вітчизняної продукції. У цій сфері співробітництво між Україною та ЄС буде спрямовано на реформування вітчизняної системи технічного регулювання, наближення її до технічних регламентів ЄС і систем стандартизації, метрології, акредитації, робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС (ст. 53–74 Угоди). Спираючись на досвід країн ЄС, можна стверджувати, що реформована вітчизняна система технічного регулювання буде спроможна не лише зняти перешкоди на шляху виводу нових видів продукції на внутрішній ринок, а й створити надійні інституційні бар'єри, котрі унеможливають імпорт дешевої і неякісної продукції іноземних виробників. За рахунок останнього на внутрішньому ринку будуть усунуті несправедливі цінові переваги іноземних виробників, які імпортують неякісну, але дешеву товарну продукцію, руйнуючи цим ринкову конкуренцію.

Разом із тим Угода про асоціацію Україна – ЄС містить положення, котрі дещо не відповідають завданням державної політики на внутрішньому ринку. Зокрема, Угода заперечує можливість проведення Україною *активної протекціоністської політики щодо розширення внутрішніх ринків вітчизняних товарів і послуг*. Вона передбачає, що процес виведення на внутрішній ринок нових видів вітчизняної продукції має регулюватися виключно дією ринкового механізму й інвестиційними ресурсами українських підприємств, банків та іноземних компаній і не може стимулюватися заходами державної політики. Довести це можна таким чином.

В арсеналі найбільш потужних протекціоністських заходів держави щодо оновлення структури внутрішнього виробництва на користь інноваційної та якіснішої продукції є такі: *високий митний тариф* на імпорту аналогічної продукції іноземного виробництва, *державні закупівлі* виключно національних видів продукції, *державна допомога*⁷ підприємствам, котрі реалізують проекти імпортозаміщення та виводу на внутрішній ринок нових зразків продукції. Тепер розглянемо, які можливості використання цих протекціоністських заходів надає Угода про асоціацію між Україною та ЄС.

Положення Угоди про асоціацію Україна – ЄС, котрі передбачають створення між ними ЗВТ, побудовані на умові, що Україна впродовж п'ятирічного періоду практично "обнулить" імпорту мита щодо товарів з країн ЄС (доповнення А, В до Угоди). Крім того, Угода передбачає доступ товаровиробників з країн ЄС до українських ринків державних закупівель на основі принципу національного режиму на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях для державних контрактів та концесій у традиційних галузях економіки, а також у комунальному господарстві (ст. 148 Угоди).

І останнє. Угода про асоціацію Україна – ЄС побудована на умові, що український уряд буде дещо обмеженим у своїх діях щодо надання державної допомоги, спрямованої на зміну структури вітчизняного товарного виробництва. Безпосередньо такі обмеження поширюватимуться на державну допомогу підприємствам, які реалізують свою продукцію на внутрішніх галузевих ринках, де присутні також товари з країн – членів ЄС. Це впливає з пункту 2(с) ст. 262 Угоди, де наголошується, що в Україні державна допомога може надаватися для сприяння розвитку певної економічної діяльності або певних економічних сфер, якщо вона не чинить несприятливого впливу на умови торгівлі всупереч інтересам Сторін (тобто всупереч інтересам України та країн – членів ЄС). Іншими словами, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС, Україна добровільно взяла на себе зобов'язання не надавати в будь-якій формі державну допомогу внутрішнім виробникам товарів і послуг, які конкурують або можуть конкурувати з імпортерами з ЄС.

Заради об'єктивності варто визнати, що наведені вище положення Угоди не дають Україні повторити помилки цілої низки країн, які у 70–90-і рр. ХХ ст. намагалися змінити структуру національного виробництва за допомогою державних протекціоністських заходів. Ідеться про Аргентину, Болівію, Бразилію, Чилі, Індонезію, Уганду, Ямайку, Мексику, Туреччину, Туніс та інші. Їхні протекціоністські програми були орієнтовані переважно на імпортозаміщення, захист внутрішніх ринків, що змушувало споживачів цих країн закуповувати менш конкурентоспроможну продукцію національних виробників. Природно, що така продукція не могла експортуватися на зовнішні ринки та слугувати джерелом валюти для імпорту передових технологій у ці країни. У результаті їх економічний розвиток уповільнився і вони були змушені лібералізувати власні внутрішні ринки, радикально зменшивши ввізні мита в декілька разів [17].

Водночас розглянуті вище положення дають змогу стверджувати, що Угода про асоціацію Україна – ЄС залишає один гарантований спосіб сприяння виробництву вітчизняної продукції – *це залучення іноземних інвестицій*. Чому тільки іноземних? Тому що ст. 145 Угоди передбачає, що Україна має створити умови, які б не перешкоджали вільному руху вітчизняного капіталу в формі прямих і портфельних інвестицій, фінансових позик та інших активів до країн ЄС. За цих умов зростають ризики того, що далеко не весь вітчизняний капітал буде інвестований у розширення виробництва української продукції.

Іноземні інвестиції в науковій літературі та засобах масової інформації дуже часто розглядаються як один із чинників економічного розвитку країни, в тому числі технологічного. Для перевірки цього твердження фахівцями відділу інноваційної полі-

⁷ Державна допомога може мати різноманітні форми, у тому числі такі, як: пільги щодо податку на прибуток, котрий використовуються на реалізацію проектів імпортозаміщення або випуску інноваційної та якіснішої продукції, субсидія; списання боргів; списання штрафних санкцій; компенсація збитків; гарантії, кредити (позики) на пільгових умовах; надання суб'єктам господарювання товарів за цінами, нижчими за ринкові або придбання товарів суб'єктів господарювання за цінами, вищими за ринкові; участь у формуванні статутного капіталу суб'єктів малого та середнього підприємництва за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів на умовах, які були б неприйнятними для приватних інвесторів; інші форми державної допомоги, що покращують фінансовий стан суб'єкта господарювання тощо.

Ринок: прогноз і кон'юнктура

тики, економіки та організації високих технологій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" було проведено дослідження щодо існування взаємозв'язку між прямими іноземними інвестиціями та науково-технічною й інноваційною діяльністю в країні-реципієнті. Джерелом інформації для нього слугувала база даних Світового банку та Інституту статистики ЮНЕСКО. Враховуючи, що не всі країни надають ті чи інші дані, дослідження охопило лише близько 70 країн світу, однак у сумі вони забезпечують понад 90% світового ВВП.

Для багатьох науковців результати цього дослідження виявилися дещо неочікуваними. Вони свідчать, що прямі іноземні інвестиції фактично не приводять до активізації науково-дослідної діяльності в країні-реципієнті. Причиною цього, очевидно, є те, що інвестор, вкладаючи кошти в розвиток того чи іншого бізнесу, як правило, приносить з собою і відповідні технології [18, с. 12]. Тому якщо в майбутньому в Україну прийдуть прямі іноземні інвестиції, то їх не варто однозначно розглядати як чинник, котрий стимулюватиме науково-технічну діяльність у секторі товарного виробництва та технологічний розвиток країни. Навпаки, з приходом таких інвестицій можуть збільшитися ризики виникнення та посилення технологічної залежності України від розвинених країн світового господарства.

Висновки та пропозиції. Після вступу до СОТ Угода про асоціацію Україна – ЄС надає українському уряду ще один шанс досягти успіху в реалізації політики зростання внутрішнього ринку, збільшення купівельної спроможності населення, подолання бідності, активізації інвестиційної діяльності та модернізації вітчизняного сектора товарного виробництва. Проте реальні результати такої політики будуть значно менші, ніж потенційно можливі й очікувані в суспільстві через негативні наслідки торговельної та окупаційної війни, котру РФ розв'язала проти України. Максимально використати можливості Угоди для зростання внутрішнього ринку України можна за умови *оптимізації порядку її імплементації*.

З позиції завдань державної політики на внутрішньому ринку в першу чергу варто імплементувати положення Угоди, котрі знижують ризики здійснення інвестиційної діяльності, звужують можливості отримання незаконних додаткових доходів на ринках традиційної продукції, зменшують технічні бар'єри для випуску нових видів вітчизняної продукції. Водночас якомога тривалішою в часі має бути імплементація положень Угоди, котрі звужують можливості України здійснювати державну протекціоністську політику щодо збільшення виробництва вітчизняної продукції.

Без такої політики виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС збільшує ризики сценарію, за якого найбільш рентабельні вітчизняні галузі, котрі пов'язані з первинною обробкою сировини та її експортом, можуть отримати фінансову підтримку інвесторів країн ЄС, а ті, що є менш рентабельними, але спроможними виробляти інноваційну та якісно кращу продукцію, під тиском конкуренції імпортерів зазнають банкрутства. У цьому випадку Україна не отримає ніяких вагомих переваг від Угоди про асоціацію з ЄС і лише закріпить за собою право постачати сировину та напівфабрикати на європейський внутрішній ринок.

На наш погляд, диференційований порядок імплементації Угоди про асоціацію з ЄС відкриває Україні можливість здійснити в середньостроковій перспективі структурні зміни в секторі товарного виробництва. Розпочати їх варто з визначення середньо- та довгострокових орієнтирів стимулювання випуску вітчизняної продукції, котрі в подальшому мають бути втілені в конкретні національні проекти. Для того щоб вони максимально стимулювали зростання внутрішнього ринку, їх розробку та реалізацію варто сконцентрувати за такими напрямками.

Напрямок перший – імпортозаміщення. Процес імпортозаміщення на внутрішньому ринку України доцільно розпочати в формі окремих національних проектів. Відразу за їхні межі варто вивести ринки імпортової сировини, запаси якої в Україні відсутні, та продукції, котра в незначних обсягах закупается на зовнішніх ринках. Дію проектів необхідно поширити лише на найбільші ринки імпортової продукції, котра може вироблятися на вітчизняних підприємствах і на закупівлю якої витрачаються великі обсяги

іноземної валюти. Ці види продукції доцільно обрати в межах таких товарних груп: наземні транспортні засоби, імпорт яких у 2013 р. становив 37,1% порівняно з величиною від'ємного сальдо торговельного балансу України; котли, машини, апарати і механічні пристрої – 22,5%; полімерні матеріали, пластмаси – 21,6%; фармацевтична продукція – 20,9%; електричні машини і устаткування – 17,8%; м'ясо, їстівні субпродукти, риба – 8,2%; взуття – 4,2% [19]. Більш детальне вивчення цих груп дає змогу дійти висновку, що в Україні з метою зменшення обсягів імпорту доцільно перейти до випуску якісно кращих зразків легкових автомобілів, міських автобусів, трамваїв, тролейбусів, станків та обладнання, електропобутових приладів, електроінструментів, будівельних матеріалів, фармацевтичних та полімерних виробів, взуття тощо.

Напрямок другий – поглиблення рівня переробки наявних запасів природних ресурсів. Напевно, найбільшим національним проектом у цьому напрямі могла би стати програма розвитку тваринництва, птахівництва, в межах якої частина фуражного зерна спрямовувалася б на переробку в корми, для виробництва в подальшому більших обсягів продукції тваринного походження, в тому числі, м'яса, молока, яєць для внутрішнього ринку. Не менш важливими національними проектами могли би стати програми енерго- та теплозбереження у сфері комунального господарства, скорочення витрат пального у сфері транспортних послуг, споживання природного газу в металургійній та хімічній промисловості тощо.

Напрямок третій – збільшення випуску високотехнологічної продукції для внутрішнього ринку. При включенні до національних проектів випуску такої продукції органами державної влади варто дотримуватися єдиного правила – державну підтримку мають отримати лише ті виробники, які спроможні вивести на внутрішній ринок високотехнологічні товари і послуги, котрі в перспективі можуть у великих обсягах продаватися всередині країни та експортуватися до світового господарства. Таким проектами в Україні могли би стати: виробництво органічної сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів з неї, біопалива, бензину Євро-4 і Євро-5, військової техніки, зброї, гібридного легкового автомобіля, пасажирських і транспортних літаків, програмного забезпечення, надання послуг із промислової переробки побутових відходів міст тощо.

Безумовно, окреслені вище орієнтири можуть уточнитися, деталізуватися, змінюватися, але без їх визначення та реалізації за допомогою протекціоністських заходів державної політики, включаючи ті, що використовуються в країнах – членах ЄС, європейське майбутнє вітчизняної економіки може виявитися дуже далеким від сучасних очікувань у суспільстві, пов'язаних з підписанням Угоди про асоціацію Україна – ЄС.

Список використаних джерел

1. Дунаєв І.В. Імпортозаміщення в контексті вибору механізмів державної зовнішньоторговельної політики України [Електронний ресурс] / І.В. Дунаєв, Ю.В. Бабаєв // Державне будівництво. – 2012. – № 1. – Доступний з : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/index.html>
2. Жаліло Я.А. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні / Я.А. Жаліло, В.М.Гашко // Стратегічна панорама. – 2006. – № 1. – С. 102–111.
3. The Ukraine Competitiveness Report 2008 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – 2008. – Доступний з : <http://www.weforum.org>
4. The Global Competitiveness Report 2013–2014 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – 2014. – Доступний з : <http://www.weforum.org>
5. World Development Indicators [Електронний ресурс] / The World bank – 2014. – Доступний з : <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>
6. Курбанов К.Р. Диференціація розподілу доходів як фактор впливу на економічний розвиток країни / К.Р.Курбанов, О.І.Пушкар // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1 (4). – С. 211–217.
7. Вишневіський А.С. Оценка социальной ориентации экономики в контексте государственной региональной политики Украины [Електронний ресурс] / А.С. Вишневіський ; Институт экономики промышленности НАН Украины. – Доступний з : http://ars-administrandi.com/article/Vishnevsky_2013_3.pdf
8. Волинський Г. Про соціальну диференціацію населення / Г. Волинський // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 79–84.
9. В Украине – 21 долларовый миллиардер [Електронний ресурс] // Фокус. – 2011. – 15 марта. – Доступний з : <http://www.focus.ua/economy/174687>
10. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державний служба статистики України. – К., 2014. – 533 с.
11. Закон України "Про внесення змін до Митного тарифу України" від 23.06.2005 р. № 2715 [Електронний ресурс] / офіц. сайт Інтернет-представництва Верховної Ради України. – Доступний з : <http://www.zakon.rada.gov.ua>

Ринок: прогноз і кон'юнктура

12. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України" від 07.07. 2005 р. № 2775 [Електронний ресурс] / офіц. сайт Інтернет-представництва Верховної Ради України. – Доступний з : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
13. Проблеми та напрями захисту внутрішнього ринку : наукова доповідь / [Точилін В.О., Осташко Т.О., Пустовойт О.В. та ін.] ; за ред. акад. НАН України В.М.Гейця, д-ра екон. наук В.О.Точиліна, д-ра екон. наук Т.О.Осташко ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2008. – 102 с.
14. *Пода В.* Україна для українців / В.Пода // Коментарии. – 2011. – 18 ноября. – № 44. – С. 31.
15. Можливості і застереження щодо наслідків уведення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною: наукова доповідь / [Дейнеко Л.В., Осташко Т.О. Якубовський М.М. та ін.] ; за ред. акад. НАН України В.М.Гейця, чл.-кор. НААНУ, д-ра екон. наук Т.О.Осташко, д-ра екон. наук В.О.Точиліна ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2013. – 98 с.
16. Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь / [Осташко Т.О., Прокопа І.В. Бородіна О.М. та ін.] ; за ред. акад. НАН України В.М.Гейця, чл.-кор. НААНУ, д-ра екон. наук Т.О.Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Л.В.Шинкарук ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2014. – 102 с.
17. *Цветков В.* Нужна программа импортозамещения [Електронний ресурс] / Владимир Цветков // Экономический еженедельник "Курс Н". – 2010. – 11 июня.– № 22. – Доступний з : www.rosmetiz.ru/upload/files/interview/2010_chetkov_32.pdf
18. Політика та інструменти стимулювання інноваційно-технологічного розвитку промисловості: досвід окремих країн світу : аналітичні матеріали / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – 2014. – 42 с.
19. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2013 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – 2014.– Доступний з : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Надійшла до редакції 24.11.2014 р.

Пустовойт О.В., канд. екон. наук

ведучий научний співробітник Інституту економіки та прогнозування НАН України

ПОЛИТИКА РАЗВИТИЯ ВНУТРЕННЕГО РЫНКА И СОГЛАШЕНИЕ ОБ АССОЦИИИ УКРАИНА – ЕС: ЕДИНСТВО И ПРОТИВОРЕЧИЕ ЗАДАЧ

Исследованы закономерности роста внутреннего рынка Украины, проанализирован опыт осуществления на нем в 2000–2013 гг. государственной политики, оценена ее результативность после вступления Украины в ВТО, подписания Соглашения об ассоциации с ЕС и способность решить две ключевые проблемы развития отечественной экономики – одновременное увеличение покупательной способности потребителей и активизация инвестиционной деятельности в секторе товарного производства.

Ключевые слова: *экономический рост, внутренний рынок, структурные изменения в спросе и предложении, покупательная способность потребителей, инвестиционная деятельность, государственная политика, протекционизм.*

O. Pustovoi, PhD in Economics, Leading Researcher

Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine

THE POLICY OF DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC MARKET AND EU-UKRAINE ASSOCIATION AGREEMENT: COMMON AND CONTRADICTING OBJECTIVES

After 2008, Ukraine's domestic market has been growing slowly compared to other countries and exerted hardly any influence on the development of commodity production sector. The reasons are associated with the fact that consumers, because of the low growth of discretionary income, were slow in changing their consumer spending in favor of innovative and better quality products and manufacturers tended to satisfy the scanty demand for such products with imported items. The slowed structural changes in aggregate demand and aggregate supply in the domestic market led to the following negative economic trends: high income differentiation, which in Ukraine is 2-3 times greater than in the developed world, technological backwardness of the commodity production, where the wear rate of fixed assets reached 76,7%, devaluation of the hryvnya, and inflation.

The only way for the Ukrainian Government to expand the domestic market, and use its potential to update and modernize the domestic commodity production is increasing the consumers' purchasing power together with encouraging investment in the sector of commodity production. These issues were not solved with the help of the economic benefits which Ukraine received in 2008 after accessing the WTO. EU - Ukraine Association Agreement gives the Ukrainian Government another chance to succeed in implementing the policy of the growth of domestic market providing it is supplemented by protectionist measures focused on import substitution, increasing the productivity of commodity production, and launching new types of high-tech products.

Key words: *economic growth, domestic market, structural changes in demand and supply, investment, consumers' purchasing power, public policy, protectionism.*